

BISMARCK ÉS KOSSUTH

AMAGYAR EMIGRÁCIÓ és Bismarck kapcsolatait eddig hiányosan ismertük. Most látjuk Wertheimer Ede nemrég megjelent nagyszabású művéből,¹ hogy a legnagyobb német államférfiú milyen komolyan vette a leigázott Magyarországot. Wertheimer új adatai nem igazolják Kossuth Lajosnak azt az akkori pesszimiztikus feltevését, hogy a magyar ügynek nincs mit várnia Berlintől,² nincs mit remélnie a junker Bismarcktól, aki a forradalmároktól irtózott. A berlini levéltár adataiból kitűnik, hogy Bismarck maga kezdeményezte a magyar emigrációval való kapcsolatnak fölvetelét és politikai számításában a leigázott Magyarország mint egyik legfontosabb tényező szerepelt.

Kossuth Lajos a magyar függetlenségi törekvést történetbölcseletének láncolatába kapcsolta bele. Ügy gondolta, hogy a történelem logikája, amelyre annyiszor s oly nagy szeretettel hivatkozott, az olasz és német egység mellett Magyarország önállóságát is meghozza, feltéve, hogy a nemzeti gondolat mellett a magyarság egységesen mindvégig kitart, a világpolitika kedvező pillanatait pedig kihasználatlanul nem hagyja. A magyar ügy az 1866-iki események előtt nem állt valami fényesen. Végzetes nagy csapás volt az emigrációra Cavour halála, mert Garibaldin kívül csak ő volt a magyar függetlenség igazán meggyőződéses barátja; nagy csapás volt az is, hogy az emigráció elvesztette Teleki Lászlót, aki mint tehetség, mint jellem úgy tekinthető, mint Kossuth Lajos alteregója. Kossuth maga nem sokat remélt még 1865-ben sem, amint Nemeskéri Kiss Miklóshoz 1865 november 7-én intézett leveléből kitűnik. A porosz-osztrák viszony fejleményeit azonban jól látja; biztosra vette a fegyveres konfliktus kitörését, mert „a porosznak — írja a szóbanlevő levélben — lehetetlen Németország felett osztatlan szupremáciára nem vágnia, tehát lehetetlen azt, amit Bismarck egykor élte céljának vallott, — az osztrák demolírozását — nem akarnia“. De a porosztól nem várt sokat; annál többet remélt Olaszországtól, ámbár La Marmora, az akkori olasz miniszterelnök, ez a makacs, ultrakonzervatív, kistehetségű tábornok a magyar ügygel nem rokonszenvezett. A következő, 1866-ik esztendő tavaszán, amidőn a porosz-osztrák összeütközés mutatkozott a láthatáron, gyorsan felújította olasz összeköttetéseit. Levelet írt Viktor Emánuel királynak, Ricasolinak, Ceruti külügyi államtitkárnak, Pettinengo hadügyminiszternek, megmozgat ismét mindent, hogy hazája sorsát a készülő világtörténeti folyamatba bele-

¹ Bismarck im politischen Kampf, von Eduard von Wertheimer, Berlin, 1930.

² L. Kossuth Lajos Iratai VI. k. 39—49. 1.

kapcsolja. Mindez nem volt könnyű feladat. Olaszországban Cavour halála óta olyan politikai irány kerekedett felül, amelynek Magyarország közömbös volt, de az emigráció tevékenysége ellen szóltak a Magyarországról szóló információk is. Az 1863-ik és 64-ik esztendőben az olasz kormánynak két megbízottja járt Magyarországon, akik az emigráció szerencsétlenségére Deák Ferencsel, a békülékeny irány vezető férfiával tárgyaltak. Kossuth most nincs nagy optimizmussal eltelve, de ismét roppant energikus, közben azonban vigyáz, a legnagyobb körültekintéssel jár el, óvakodva minden elszámtalt lépéstől, vagy pláne kalandtól.

Bismarck 1852-ben járt Magyarországon, még mint fiatal ember, ahol csárdástánc és cigányzene mellett mulatott s aligha gondolhatott arra, hogy másfél évtizeddel később lázítani fogja ezt az országot az osztrák császárság ellen. Még 1862-ben, porosz miniszterelnökké és külügyminiszterre való kinevezésekor, amidőn Párizstól búcsút vett, azt hangoztatta, hogy ő a német dualizmus meggyőződéses híve: északon maradjon meg a porosz hegemónia, a déli német tartományok pedig ismerjék el az osztrák császárság vezető szerepét. Ezt a nézetét igen gyorsan megváltoztatta. Alighogy átvette az ügyek vezetését, azt a barátságos tanácsot adta Károlyi grófnak, a berlini osztrák követnek, hogy Ausztria ne ártsa bele magát a német birodalom ügyeibe, hanem keleten alapozza meg inkább vitális érdekeit, s így kivonulva a német birodalomból, Poroszországnak kitűnő szövetségesevé válhat. Már párizsi követ korában figyelte Bismarck Magyarországot. Itt Seher-Thoss gróffal, egy német arisztokratával állott összeköttetésben, aki a magyar hadseregben harcolt a szabadságharc alatt s lelkes magyarbarát volt. Bismarck fel is kérte a gróft, hogy őt időnként az emigráció, sorsáról tájékoztassa. Bismarck összeköttetésben állott Nemeskéri Kiss Miklóssal is, a volt honvédezzel, Thouvenel francia külügyminiszter sógorával, Kossuth egyik legbizalmasabb hívével. Nyilvánvaló, hogy Bismarck igen alaposan ismerte Magyarországot és az emigráció tevékenységét is abban az időben, amidőn Ausztria ellen az 1866-ik év tavaszán a háborús előkészületeket megette.

Március 22-én felszólítja Usedom gróft, Poroszország firenzei követét, hogy figyelmet szenteljen a magyar ügynek, amelyet teljesen elhanyagolt az olasz La Marmora-kabinet. Az ügyes, becsvágyó Usedom örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy Bismarcknál mennél több érdemet szerezzen. A csökönyös La Marmorát sikerült egy kissé megpuhítania s ilyenformán Bismarcknak tulajdonítható, hogy a „forradalmároktól“ iszonyodó tábornok, aki a magyar emigrációt nem vette semmibe, Kossuthal úgy tárgyalt, mint számottevő szövetségessel.

Usedom gróf szinte túlbuzgó: gyorsan összeköttetésbe lép Csáky Tivadar gróffal, Tűr Istvánnal és Klapka tábornokkal. Közben Bismarckot nap-nap után informálja tárgyalásainak eredményeiről. Az ő buzgalmanak és a magyar emigrációval való rokonszenvének tulajdonítható, hogy Bismarck május végén elhatározza a magyar légio megszervezését; mire Klapka, gróf Csáky Tivadar és Komáromy Németországba utaznak. Tűr István, akkor már altábornagy és Viktor

Emanuel király hadsegéde, június 10-én érkezett meg Berlinbe, hogy a miniszterelnökkel tárgyaljon. Bismarck kijelentette előtte, hogy a háború kitörése után a magyar légiót rögtön meg kell szervezni. Azt is mondta, hogy „egy felkelés Magyarországon neki igen kívánatos volna, de ilyent létrehozni nincs módjában“. Itt lépett összeköttetésbe Türr Klapka tábornokkal is, a *légió* kiszemelt parancsnokával. Őt Bismarck Csákyval egyidőben fogadta s a kihallgatás után azt írta Usedomnak, hogy tárgyalta a magyarokkal és benyomása nagyon kedvező.

Csáky Tivadar gróf és Komáromy, ez a különben lassú, igénytelen, nem sok vizet zavaró ember, úgy szerepelnek Németországban, mint a pesti titkos bizottság vezetői, amelynek létezéséről azonban sem Kossuth, sem Kiss Miklós nem tudtak. A kis társaság, főleg Klapka, arra törekedett, hogy Kossuthot a lehetőség szerint távol tartsák az ügyektől, ami fel is tűnt Usedomnak, aki Kossuthot viszont nélkülözhetetlennek tartotta. „Kossuth — írja Bismarcknak — ugyanaz, ami Garibaldi Itáliának, mint vezető mindkettő használhatatlan, de nélkülözhetetlenek a tömeg számára.“ Egyébként Kossuthot kiváló emberek tartotta. Még egy nagy baj volt: La Marmora, akit Bernhardt, a porosz katonai megbízott, nem valami hízelgő módon jellemez, még mindig makacsul ellenállt. A derék tábornok azt hitte, hogy az osztrákok Velencét egy-két órás tanácskozás után a maguk jószántából átengedik Olaszországnak, amit Kossuth egyik levelében teljes joggal bárgyúságnak nevezett. La Marmora akadékoskodásának felmentése vetett véget; utóda Ricasoli lett, aki előteremtette a szükséges pénzt a magyar légió számára.

Kossuthnak az volt a kívánsága, hogy Poroszország és Olaszország jelentékeny haderőkkel vonuljanak majd be Magyarországra, mert a felkelés sikerében nem hitt, tudva, hogy az ő nemzete semmiféle konspirációra nem való. A bevonulás képtelenségnek látszott, de Kossuthnak igaza volt annyiban, hogy csak ez lett volna a célravezető. Bismarck szándéka az volt, hogy egy erős, kisebb hadseregszámba menő magyar légiót szervez. Ezért a hadjárat megkezdése előtt Voigt-Rhetz tábornoknak, az első porosz hadsereg vezérkari főnökének és Blumenthal tábornoknak, a második hadsereg vezérkari főnökének, azt az utasítást adta, hogy a magyar hadifoglyokkal a legkíméletesebben bánjanak. A rövid ideig tartó hadjáratban az osztrák hadifoglyok száma körülbelül negyvenezer főre rúgott, melynek körülbelül fele magyar volt. Ilyenformán húszezer főnyi magyar légióra lehetett számítani. Bismarck különben, úgy látszik, beleélte magát abba a gondolatba, hogy a fellázadt Magyarország lesz majd szövetségese: számos magyar jár nála, akikkel terveket forralt, csak Kossuthot nem akarta fogadni, mert úgy gondolta, hogy ezt külföldön úgy fogják majd föl, mint kihívó tüntetést.

Poroszország Auszrián július 3-án hatalmas, nem várt győzelmet aratott és Benedek hadseregét egyetlen nagy csatában pocsékká verte. A fegyverszünet a magyarok között, akik abban reménykedtek a hadjárat kezdetén, hogy ütött a haza felszabadításának órája, nagy riadalmat keltett, de a magyar légió terveit porosz részről nem ejtették el. Ellenkezőleg: minthogy Bismarck az osztrák fegyverszüneti ajánlat

őszinteségében nem hitt, s meg volt győződve a háború folytatásáról, a hadügyminiszternek azt az utasítást adta, hogy a magyar légió szervezését tovább kell folytatni. Vilmos király július 14-én rendeletet adott ki, melyben utasítja von Roon hadügyminisztert, hogy a magyar hadifoglyokat „magyar légió“ elnevezés alatt mennél előbb meg kell szervezni. A szervezés tehát tovább folyt. Klapka tábornok, nem tudni pontosan, valakinek utasítására-e vagy a maga elhatározásából, július utolsó napjaiban megindult Magyarország felé és augusztus elsején a Jablunkai-hágón betört Magyarországra. A porosz hadvezetőség gyorsan visszaparancsolta és már augusztus 6-án újból elérte a porosz demarkációs vonalat. Az emigráció nagyszabású tervei most már rombadőltek, a nagy remények összeomlottak; nem vonult be Garibaldi Magyarországra, mint tervezték, sem Bismarck nem küldött hadsereget az ország felszabadítására. Ausztriát ismét III. Napoleon mentette meg, ugyanúgy, mint 1859-ben. Kossuth félelme igazolódott: ő azt sem akarta elhinni, hogy Bismarck háborút merjen kezdeni Ausztriával, éppen III. Napoleon miatt, aki 1859-ben kijelentette, hogy Franciaország nem fogja túrni az egységes Németországot.

A légiót a Ratibor melletti Bauerwitzban szállásolták el és napja ez időtől fogva leáldozóban volt. Betöltvén hivatását, melyet Bismarck céljai elérésére neki szánt, augusztus második felében elhatározták felosztatását. Bismarcknak és a német kormánynak most már a légionáriusok sorsáról kellett gondoskodniok, mert a legrettenetesebb sors várt rájuk, ha visszatérnek hazájukba. Kétezer ember életéről volt szó, akiknek biztosítaniok kellett a nyugodt hazatérést, de legfőképpen biztosítani kellett őket a felől, hogy nem esnek áldozatul az osztrákok nemtelen dühének. Ebben a kérdésben Bismarckkal teljesen egyetértett Vilmos király is. Már augusztusban megkérte Bismarck Freiherr von Werther, a bécsi orosz követet, hogy eszközöljön a prágai béketárgyalásokon szabad hazautazást és a bántatlanságot az osztrák katonai hatóságok esetleges erőszakosságai ellen a légionáriusok számára. Nem ment könnyen, de sikerült. A megállapodás szerint azok, akik katonák voltak, visszatérhettek megint a régi magyar ezrekhez, akik pedig a polgári életből léptek be a légionáriusok sorába, visszatérhettek előbbi élethivatásukhoz. De egyik kategória ellen sem volt szabad bűnvádi eljárást indítani. Az osztrákok mégis bántalmazták a légionáriusokat. Seher-Thoss grófot elfogták, halálra akarták ítélni és csak akkor bocsátották szabadon, amidőn anyja Bismarckhoz fordult. A miniszterelnök azzal fenyegetőzött, hogy rögtön agyonlöveti a trautenauai osztrák polgárokat, akiket azzal vádoltak, hogy július 27-én a porosz katonákra lövöldöztek ablakaikból. Erre a grófot szabadon engedték. Wertheimer Ede egykorú források nyomán megállapítja, hogy a magyar légionáriusok Poroszországban nem hoztak szégyent nemzetükre; csendesesen, tisztességesen viselkedtek, a polgári lakosságot nem bántalmazták, sőt a kolerajárvány idején a betegeiket igen buzgón ápolták.

Kossuth Lajos iratainak VI. kötetében igen szigorúan ítéli meg Klapka tábornoknak, Komáromynak és Csáky grófnak szerepét. Súlyos Vádakkal illeti őket; azt mondja többek között, hogy működtetik a nemzeti ügyre nézve káros volt. Komáromy és Csáky elhi-

tették két nemzet kormányával, hogy mögöttük hatalmas nagyarányú forradalmi mozgalom áll s ők ennek a mozgalomnak képviselői. Pedig nem állott mögöttük senki és semmi sem. Klapkát azzal vádolja, hogy augusztusi kalandja az ő nagy és komoly terveinek megadta a halálos döfést. Kossuth azzal is gyanúsítja őket, hogy az olasz és porosz kormányok részéről rendelkezésükre bocsátott nem kis összegeket lelkiismeretlenül elpocsékolták. Wertheimer menti őket, azt mondván, hogy úgy Csáky, mint Komáromy jómódú emberek voltak, akik vagyunkból fizettek rá a nemzeti ügyre, így a gyanúnak még csak az árnyéka sem férközhet hozzájuk. Lehet, hogy Kossuth talán túlszigorú, de viszont méltán háborodott fel azon, hogy a kis társaság azt hirdette önmagáról, hogy egy nagy forradalmi mozgalomnak képviselője, pedig a valóságban senki sem állott mögöttük. A magyar népet forradalmi mozgalomba belevinni rendkívül nehéz, ezt nagyon jól tudta Kossuth és a nehézségeket még fokozta az, hogy a magyar nemzet ebben az időben már két pártra oszlott, azokra, akik békésen meg akartak egyezni a dinasztíával, és az intranzingensekre. Hogyan, milyen arányban oszlott meg Magyarország politikával foglalkozó népeisége, azt nem tudjuk. Kossuth arra számított, amire józan észnek egyedül lehetett számítani: ha két felszabadító hadsereg bevonul az országba, akkor a nép mellé áll. De spontán módon, a maga elhatározásából, nem fog tenni semmit sem. Kossuth türelős kifakadásait, melyekét iratai VI. kötetének befejező lapjain olvassunk, úgy enyhíthetjük, hogy Csáky és Komáromy nem voltak kalandorok vagy haszontalan emberek, hanem csak kisebb szabású egyének, akiknek nem lett volna szabad az emigráció vezérére nem is hederítve, ilyen nagy nemzeti ügyben saját felelősségükre cselekedniük. Klapka kalandja haszontalan, felesleges dolog volt. De viszont Kossuth téved abban, hogy a magyar emigráció terveit ez a kaland juttatta zátonyra. Kérdés, ha Kossuth a königrätzi csata idején Németországban van és személyes kapcsolatba lép Bismarckkal, el tud-e többet érni, mint amit Csáky és Komáromy elértek?

Hogyan ítéljük meg most már Bismarck szerepét? Bismarcknak később, kancellár korában szemére vetették, hogy „forradalmárokkal” konspirált, katonákat esküjük megszegésére csábított, szóval céljainak elérésében olyan eszközöket használt, amelyeket egy konzervatív jellemű politikus nem engedhet meg magának. Bismarck azzal védekezett, hogy III. Napóleon várható beavatkozása miatt neki minden eszközt meg kellett ragadnia a háború gyors befejezésére, különben is azok a katonák, akik a poroszokhoz átpártoltak, hazájuknak akartak szolgálatot tenni. Bismarck céltudatos politikus volt és nem tekintett mást, mint a végső célt és hogy Ausztriát tönkreverje, nem borzadt vissza semmiféle eszköztől. Még a legkonzervatívabb szempontból sem lehet Bismarckot támadni azért, amit tett, mert a magukat megadó magyar katonák nem forradalmárok voltak, hanem egyszerűen magyarok, akik nem akarták hazájuk és nemzetük elnyomóit szolgálni.

A porosz-osztrák háborúba való beavatkozás volt a Kossuth nevéhez fűződő emigráció második és utolsó kísérlete arra, hogy kihasználva egy alkalmasnak látszó világhistóriai pillanatot, visszaszerezze Magyar-

ország elvesztett függetlenségét. Ha most Wertheimer könyvének új adatait Kossuth írásaival egybevetjük, meg kell állapítanunk, hogy ezek a remények nem voltak délibábosak. A német egység megteremtője, mint komoly számba vehető faktorról számol Magyarországgal; az olasz kormány kilátásba helyezi a legmesszebbmenő fegyveres támogatást. Az emigrációnak ebben a ténykedésében talán túlsók emberi gyarlóság vegyült, de Kossuth ebből tisztán, eszményien kerül ki. Ő megtette kötelességét és a történelmi véletlen múlt, hogy tervei nem sikerültek. Magyarországot egy alkalmasnak látszó történelmi pillanatban nem lehetett felszabadítani egy paradoxonnak látszó ok miatt: Ausztria túlságosan gyenge volt. Haszna mégis volt az emigráció ez óriási erőfeszítésének, mert siettette a nemsokára bekövetkező békát kiegyezést a dinasztiával.

BALLA ANTAL